

Varkens en natuurbeheer

B. Schrieken

Onze voortdurende strijd tegen het water heeft ervoor gezorgd, dat Nederland één van de beste waterstandreguleringsystemen ter wereld heeft. Met name in het kader van het Deltaplan zijn vele dijken rechtgetrokken. De meeste binnendijks gelegen brakke natuurgebieden zijn nu afhankelijk van kwel of oude zoutvoorraden. Toen ze nog in verbinding met de zee stonden, was de getijderitmiek de sturende factor die deze gebieden biologisch zo interessant maakt. Stormen konden het aanzien van een gebied totaal veranderen en de hele planten- en dierenwereld verwijderen resp. in de vorm van een vloedlijn bijeen vegen. Er ontstonden nieuwe vestigingsplaatsen voor pioniersgemeenschappen. Pioniersoorten koloniseren vrijgekomen plaatsen en vormen, omdat ze massaal kunnen voorkomen, op hun beurt weer een voedselbron voor andere dieren. Steltlopers en eenden bezoeken op de doortrek deze oevers graag.

Door de Stichting Vrijwillig Natuur- en Landschapsbeheer Noord-Holland (VNLB) zijn in 1989 voornamelijk kleine natuurbouwprojecten in zowel het zoute, het brakke- als het zoete milieu geïnventariseerd (Spaargaren, 1989). De voor steltlopers zo belangrijke modderige voedselrijke oevers verdwijnen. Bij het beheer kan door buiten het bereik van de beheerder gelegen factoren onvoldoende rekening worden gehouden met de dynamiek van het water, waardoor die soorten, die afhankelijk zijn van dynamische factoren, worden verdrongen door soorten die beter gedijen in een stabiele omgeving. Natuurbeschermers proberen op zeer creatieve wijze de dynamische omstandigheden te imiteren. (Ik heb in Griekenland varkens aan het werk gezien en kunnen waarnemen dat daar een driedimensionaal microreliëf ontstond en toen is het idee bij me opgekomen). Van der Veen & Lardinois (1991) wijzen op de invloed van wilde zwijnen op de ontwikkeling van het landschap, met name de invloed op de

bosverjonging. In natuurreservaten bij continue bezetting gaat men uit van 10 exemplaren op 1000 hectaren leefgebied (Beintema et al., 1983). Al met al was er voldoende aanleiding om onderzoek te doen naar het gebruik van varkens bij natuurbeheer in Nederland.

Een experiment

De oevergebieden voor steltlopers zijn vaak van geringe omvang. Het gaat hierbij om gerichte toepassing, d.w.z. een speciaal deel van het terrein zal voor dit doel worden afgezet.

Natuurmonumenten stelde VNLB in staat in het brakwatergebied 'De Putten' in de omgeving van Petten een voorstudie te verrichten (Schrieken, 1992). In een door Kweldergras gedomineerde strook werd aanvankelijk 30 vierkante meter met ursusgaas afgezet (ursusgaas heeft in tegenstelling tot normaal gaas vaste verbindingen). Mede vanwege hun handelbare formaat werd voor Hangbuikzwijnen gekozen. Zij bleken echter niet zulke wroeters. Tijdens een koude periode (jan./febr. 1992) waren ze nauwelijks bereid het hok te verlaten. De Hangbuik-

Foto 1. De Hangbuikzwijnen op de foto bleken niet zulke goede wroeters te zijn. Yorkshire varkens waren actiever.

zwijnen zijn er hierdoor slechts twee weken geweest. Begin maart zijn ze vervangen door twee Yorkshire biggen. De dieren zijn tijdens de experimenten dagelijks gecontroleerd en bijgevoerd. Naarmate de dieren groeien, verbeteren hun omwoelprestaties. In totaal werd ongeveer 100 vierkante meter omgewroet, doordat de opstelling met ursusgaas tweemaal is verplaatst. Ook tred is in een opstelling van geringe omvang (30 m²) van grote invloed. Half maart is het experiment i.v.m. het vogelbroedseizoen gestopt.

De eerste aanblik van een door varkens omgewroet gebied voldoet niet aan het beeld dat men van een natuurgebied heeft. Het heeft meer van een land dat omgeploegd is door een dronken ploeger.

Een deel van het plantendek ligt los of is verdwenen, de rest staat als eilanden in de omgewoelde vlakke. In de loop van het voorjaar keerden echter pioniergewassen uit het brakke milieu, zoals Zeekraal, Zeeaster en Schorrekruid, terug en breidden zich sterk uit ten koste van Kweldergras dat nagenoeg geheel verdween. In augustus van dat jaar kleurde het gebied rood van de Zeekraal. De plaats waar de afscheiding had gestaan werd gemarkeerd door de grens van Kweldergras en Zeekraal.

Vanaf mei troffen wij grote hoeveelheden Wadvlooien (*Orchestia gammarella*) aan. Deze vlokreeft komt algemeen in aanspoelsel langs de kusten van de Waddenzee en de Zeeuwse Wateren voor. Naar aanleiding van deze vondst zijn enkele zodemonsters genomen, zowel in- als naast het proefvlak. Dit gebeurde door een buis met een diameter van 7,5 cm ongeveer 10 cm de grond in te drukken. Het monster werd thuis op een zeef onder een lamp boven een bakje water gelegd. Het was de bedoeling dat de aanwezige dieren onder invloed van uitdroging naar beneden vluchtten en in het waterbakje terecht kwamen. Naast wadvlooien zijn enkele kevers, zeer geringe aantallen vliegen- en keverlarven, springstaarten en bosmijten gevonden. In 1993 en 1994 zijn in de zodemonsters geen wadvlooien aangetroffen. Onderzoek aan de oppervlakte over een groter gebied leverde geringe aantallen van deze soort op.

De op deze wijze ingezette varkens kunnen de bestaande vegetatie totaal vernielen. De dagelijkse verzorging en de aanwezige opstallen veroorzaken verstoring. De verrijking door mest is in deze van oorsprong voedselrijke gebieden eerder een voordeel. De toename van de wadvlooien hangt wellicht samen met de mest als organische voedselbron.

Nog een experiment

In september 1992 heeft VNLB een experiment op een weide aan de Kamperkade juist ten noorden van 'De Putten' gedaan. Aan de noordpunt werd 500 vierkante meter voorzien van schrikdraad. De vegetatie bestond bijna geheel uit Kweek en Fioringras. Op een enkele plaats in de uiterste noordwest punt van het gebied groeiden langs greppelranden enkele vertegenwoordigers van de brakwaterplantengemeenschap (Strandzoutgras en Zilte schijnspurrie). Er werden twee permanente quadranten (p.q.'s) ten behoeve van het

vegetatieonderzoek uitgezet en zodemonsters genomen. Na enige weken is het hek verplaatst en is in totaal 1000 vierkante meter in gebruik genomen. Door storing aan het schrikdraadapparaat leerden de varkens (dezelfde 2 Yorkshire, ook hier is bijgevoerd) de hele weide van ongeveer 2 hectare te gebruiken. De graveerrijen langs greppels en slootkanten veroorzaakten een gevarieerd oeverbeeld. De dieren zijn er tot half januari 1993 gebleven.

In het voorjaar is gekeken naar het effect op weidevogels. Door de geringe aantallen broedvogels zijn daar echter geen aanwijzingen aan te ontleen. Begroeiing was er aanvankelijk nauwelijks. In de loop van de zomer keerden de planten terug. Gedurende het voorjaar en de zomer zijn er schapen geweid. Opvallend is dat de schapen bij voorkeur op de nieuw gevestigde plantesoorten graasden, waardoor in de loop van de zomer het beeld ontstond van bloeiend Kweek en Fioringras en kort afgegraste nieuwe flora.

In 1994 zijn de p.q.'s opnieuw opgenomen, waardoor de veranderingen beter in kaart konden worden gebracht. In de p.q.'s was Kweek gehalveerd en ook het Fioringras, hoewel minder, is teruggedrongen. Er is Zilte- en Gerande schijnspurrie en Kweldergras aangetroffen. Het Zeekraal heeft zich uitgebreid.

Derde experiment

Riet is goed in staat snel gebieden te koloniseren en kan op flinke oppervlakten een monotone vegetatie vormen. Door in het groeiseizoen te maaien of te begrazen kan het worden teruggedrongen. Om te onderzoeken welke invloed varkens op rietvegetatie hebben, zijn ze (dezelfde twee Yorkshire varkens, bijgevoerd) ondergebracht op het reservaat 'De Verzakking' aan het Amstelmeer. Behalve een strook weide langs de dijk met drie wilgenbosjes bestaat het reservaat voor het grootste deel uit een rietmoeras. Op enkele plaatsen kwelt er brakwater vanuit de Waddenzee onder de dijk door. Daar zijn ondiepe poelen ontstaan. De dieren zijn ingezet bij één van deze poelen, waarvan de oevers met gras, Riet en Zeerus was dichtgegroeid. Ze zijn hier in eerste instantie een maand aan het werk geweest (half februari tot half maart 1993). Ze aten graag rietwortels waardoor er in het gehele gebied een gangenlabyrint met kuilen en bulten ontstond. Opvallend

Varkens houden

Varkens kunnen, mits ze de beschikking hebben over een schuilgelegenheid, het gehele jaar door buiten worden gehouden. Bijvoeren is afhankelijk van de hoeveelheid voer die op het terrein kan worden bemachtigd. De kosten bestaan uit aanschaf van dieren (ongeveer f 100,- per dier), een nachthok (f 250,-) en materiaalkosten en verplaatsbare schrikdraadinstallatie (f 750,-). In de varkenshouderij rekent men f 2,50 per dier per dag. Bij de VNLB krijgt elk dier max. 2 kg. voer per dag à f 0,60 per kg. voer. De tijd die aan de dagelijkse verzorging wordt besteed, wordt geschat op een uur per dag. De VNLB is niet alleen bereid advies te geven, maar kan ook tegen vergoeding dieren en apparatuur ter beschikking stellen.

Inl.: Vrijwillig Natuur- en Landschapsbeheer Noord-Holland VNLB), Houtplein 33, Postbus 6090, 2001 HB Haarlem, tel. 023-143080.

Foto 2. Opvallend waren de grote hoeveelheden wadvlooiën, die in mei 1992 werden aangetroffen, nadat de varkens daar in februari en maart hadden rondgelopen. Overigens zijn in 1993 en 1994 geen wadvlooiën in de zodemonsters aangetroffen.

Foto 3. Aan de Kamperkade (bij Petten) zijn reliëfrijke oevers te zien (maart 1994), als gevolg van wroetende Yorkshire varkens.

was dat naast Tureluurs, Oeverlopers, Witgatjes, Bosruiters en Kemphanen grote aantallen Watersnippers, Witte- en Gele kwikstaarten en Spreeuwen het omgewroete gebied bezochten. Na de broedtijd zijn de varkens hier teruggebracht en hebben het hele najaar en winter ongeveer een hectare tot hun beschikking gekregen. Op de omgewroete plaatsen verdween het Riet; ook werd Zeebies flink aangevreten. Door het natte voorjaar 1994 heeft het gebied lang voor een groot deel onder water gestaan. Gewoon lepelblad kwam als één van de eerste planten tot bloei.

Conclusies

Varkens kunnen bij gerichte inzet naar behoefte gebieden geheel of gedeeltelijk ontdoen van vegetatie. In gebieden met een zachte ondergrond ontstaat een driedimensionaal microreliëf. In droge graslanden wordt de ondergrond minder diep omgewoeld. Daar beperkt de invloed zich meer tot de zode. Riet, Kweek en in mindere mate Fioringras worden teruggedrongen. In brakwater- en rietgebieden ontstaan kleinschalige reliëfrijke plekken, waar onbegroeide en begroeide plaatsen elkaar afwisselen. Op onbegroeide plaatsen zal mineralisatie plaatsvinden en zullen zich pioniersoorten vestigen. Een aantal steltlopersoorten zoals Tureluur, Grutto, Kemphaan en Watersnip bezoeken deze gebieden graag. Gedetailleerd onderzoek naar de ontwikkeling van de bodemfauna en flora is noodzakelijk.

Literatuur

- Beintema et al., 1983. Natuurbeheer in Nederland; dieren. Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Pudoc, Wageningen. ISBN 90.220.0826.6.
 Schrieken, B., 1992. De inzet van varkens in steltlopergebieden. De Groene Hollander 23.
 Spaargaren, J.J., 1989. Recente natuurbouw voor watervogels en steltlopers in Noord-Holland. Intern verslag VNLB.
 Veen, H. van der & R. Lardinois, 1991. De Veluwe Natuurlijk. Schuyt & Co. ISBN 90.6097286.4.

B. Schrieken
 Willem Barentzstr. 190
 1782 WL Den Helder